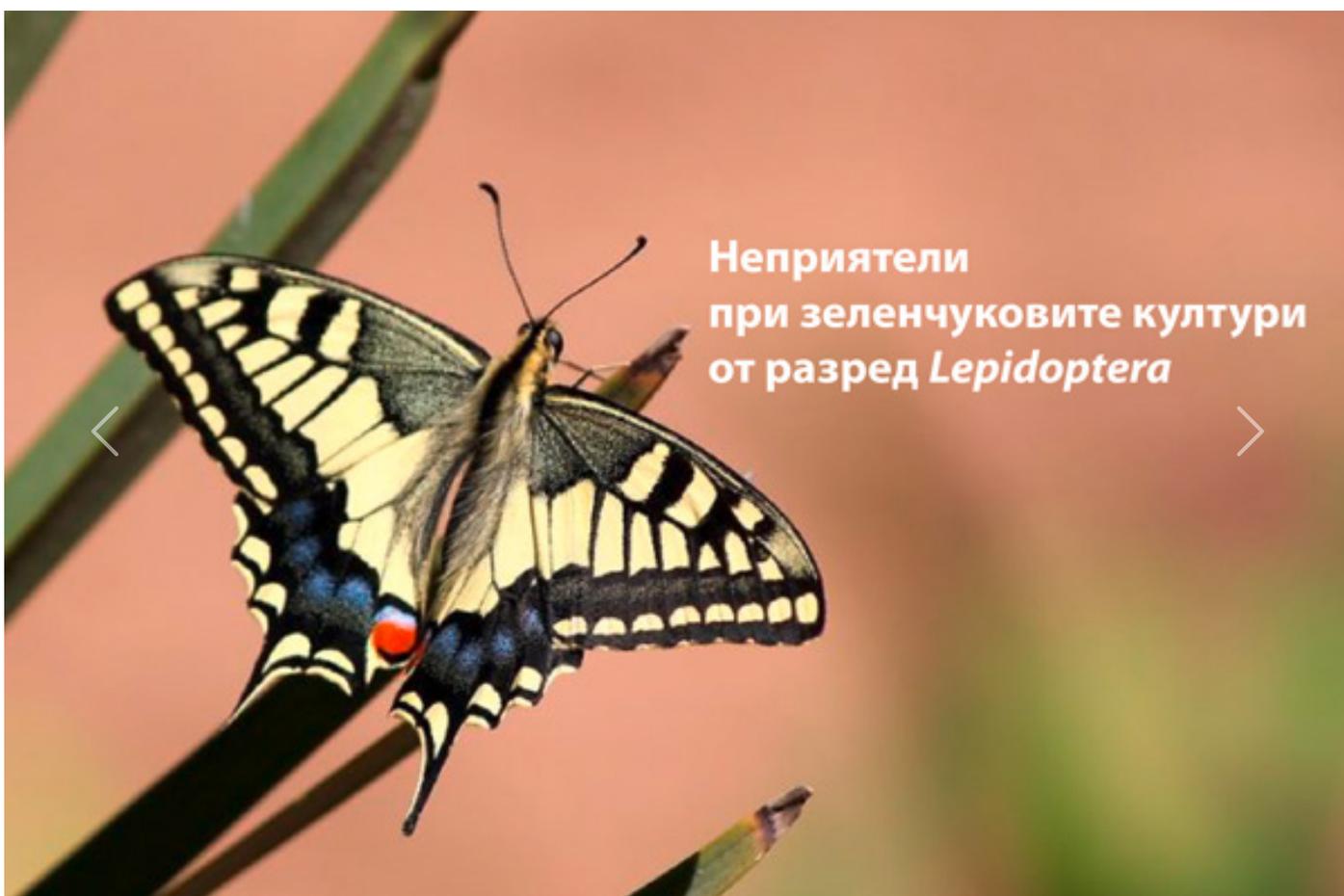

Често срещани неприятели при зеленчуковите култури от разред *Lepidoptera*

Автор(и): проф. д-р Винелина Янкова, Институт за зеленчукови култури "Марица" – Пловдив, ССА

Дата: 18.07.2025 Брой: 7/2025

Резюме

Зеленчуковите култури са гостоприемници на голям брой видове от разред *Lepidoptera*. Често повредите от гъсениците водят до големи загуби на продукцията. Колкото и красиви толкова и опасни могат да се окажат различните видове пеперуди. Навременото установяване на тези неприятели в посевите дава възможност за ограничаване на нападението и успешен контрол.

Пеперудите (*Lepidoptera*) са богат на семейства и видове разред. Науката за пеперудите, която е дял от ентомологията, се нарича лепидоптерология от названието на разреда, произхождащо от гръцките думи

лепис – люспа и птерос – крило, т. е. насекоми, на които крилата са покрити с люспички. Най-старите отпечатъци от пеперуди са намерени в пластове на мезозойската ера, именно в пластове на средна юра. Богати находища са открити в Англия, Испания, Германия и Източен Сибир. Силно влияние върху разпространението на пеперудите в северното полукълбо е оказал ледниковият период. Най-богати на видове пеперуди сега са тропичните области на земята. Колкото и красиви толкова и опасни могат да се окажат различните видове пеперуди. Ларвната форма - гъсеница е вредният стадий за много земеделски култури при някои видове. Една от традиционните класификации на пеперудите ги разделя на дневни и нощни. В първата се включват предимно едри, активни през деня пеперуди, оцветени обикновено в ярки цветове, докато във втората се включват предимно активни през нощта пеперуди, оцветени в тъмни цветове. Зеленчуковите култури са атрактивни гостоприемници на пеперудите и те често стават обект на атаки от тях.

Сем. *Noctuidae*

Надземни нощенки

Памукова нощенка (*Helicoverpa armigera* Hubn.)

Гъсениците са типични полифаги. Вредят по домати, пипер, фасул, патладжан, грах и др. зеленчукови култури. Видът развива три поколения годишно, зимува като какавида в почвата. В отделни години има и четвърто поколение, което не успява да завърши развитието си. Летежът на пеперудите от първо поколение започва през май.

*Повреди нанесени от памукова нощенка (*Helicoverpa armigera* Hubn.)*

Вредят гъсениците, които нагрязват листата, бутоните и цветовете, а по-късно нападат и плодовете, вгрязват се в тях и се хранят със съдържанието им. Гъсениците често се вгрязват от към дръжката на плодовете (домати, пипер), като правят кръгли отвори нападабыващи перфорация. При повредените плодове започват гнилостни процеси, вследствие на което се наблюдава меко, воднисто гниене. Обикновено гъсеницата не унищожава напълно плода, а го напуска и се премества в друг. Така една гъсеница може да повреди от два до пет плода, докато завърши развитието си. Най-вредоносни са гъсениците от второ поколение.

Зелева ноценка (*Mamestra brassicae* L.)

Среща се в цялата страна. Вреди по зеле, броколи, салата, краставици, пипер, моркови, тиквички и др. Развива две-три поколения годишно. Зимува като какавида в почвата. Пеперудите от първото поколение летят в края на април – началото на май. Пеперудите от второ поколение летят през втората половина на юни до края на юли, а от трето – през втората половина на август и първата половина на септември.

Гъсеница на зелева нощенка (Mamestra brassicae L.)

Гъсениците правят нагрязвания по листата и зелките. След излюпването живеят по долната страна на листата, по-късно изгризват листата без дебелите нерви и навлизат в зелката. Повредените зелки имат неприятна миризма.

Градинска нощенка (*Mamestra oleraceae* L.)

Предпочита кръстоцветните зеленчукови култури. Вреди по ряпа, репички, пипер, домати и др. Развива две поколения годишно. Зимува като какавида в почвата. Летежът на пеперудите от първото поколение започва в края на април – началото на май. Пеперудите от второ поколение летят през юли-август.

Гъсеница на градинска нощенка (Mamestra oleraceae L.)

Вредят гъсениците. Отначало нагриват листата прозорчесто, по-късно изгриват листната петура изцяло без да засягат дебелите жилки. За разлика от зелевата нощенка гъсениците на градинската нощенка не навлизат в зелката.

Многоцветна нощенка (*Peridroma saucia* Hubner)

Вреди по пипер, краставици и др. Развива три-четири поколения, зимува като какавида. Гъсениците са много лакоми нагриват периферно листата, продупчват ги или ги унищожават напълно. Прогризват отвори в плодовете, вмъкват се в тях, замърсяват ги и ги правят негодни за консумация. Обикновено такива плодове загиват.

Сребристо точкова нощенка (*Plusia chalcites* Esper)

Неприятелят е наблюдаван по пипер, грах, копър и др. При оранжерийни условия и наличие на храна се развива непрекъснато, без диapaуза.

Гъсеница на сребристо точкова нощенка (*Plusia chalcites* Esper)

Младите гъсеници скелетират листата, като нагриват долния епидермис и паренхима, а по-късно нагриват и горния епидермис. В резултат на повредата по листата се наблюдават многобройни неправилни отвори. По-късно гъсениците изгриват изцяло или частично нерватурата. По плодовете на домати гъсениците правят първоначално повърхностни нагривания, които могат да обхванат целия плод. След това навлизат в тях и изгриват вътрешността им. Една гъсеница поврежда 4-5 плода. При краставиците гъсениците нагриват повърхностно плодовете, а по пипера правят отвори. Повредените плодове нямат търговски вид.

Подземни нощенки (Сиви червеи)

Към тях се числят зимната (*Agrotis segetum* Schiff.) и ипсилоновата нощенки (*Agrotis ypsilon* Rott). Подземните нощенки са полифаги и могат да се срещат при редица зеленчукови култури, както и при плевелната растителност. Зимната нощенка има две поколения годишно и зимува като възрастна гъсеница в почвата.

Възрастна на ипсионовата нощенка (Agrotis ypsilon Rott)

Ипсионовата нощенка има три пълни поколения годишно и частично четвърто, зимува като какавида и възрастна гъсеница в почвата. Младите гъсеници се хранят като нагриват листата отдолу, без да засягат горния епидермис. По-възрастните гъсеници през деня се крият под повърхността на почвата, под бучките пръст, а през нощта се хранят с листата, изгризват отвори и по-късно целия лист без най-дебелите жилки. Възрастните гъсеници почти не излизат от почвата, нагриват стъблата под повърхността ѝ. Гъсениците са землистосиви до черни, гладки, лъскави, с мазен блясък, често могат да се открият до растенията, свити на “кравайче”.

Сем. *Pieridae*

Голяма (бяла) зелева пеперуда (*Pieris brassicae* L.)

Вреди по при кръстоцветните култури зеле, ряпа, репички и др. Развива три-четири поколения годишно. Пеперудите се появяват в края на април – началото на май. Активни са през деня, при топло и слънчево време. Младите гъсеници живеят заедно до втора възраст. Нагриват листата без да засягат горния епидермис. Възрастните гъсеници изгризват листата изцяло, заедно с тънките нерви, скелетират ги, като оставят само дебелия нерв.

Ряпна пеперуда (*Pieris rapae* L.)**Ряпна пеперуда (*Pieris rapae* L.)**

Вреди по главестото и цветното зеле, по алабаша, ряпата, репичките и др. кръстоцветни култури. Развива две-три поколения годишно. Пеперудите летят в края на април-началото на май. Младите гъсеници нагриват листата без да засягат горния епидермис, след това изгриват кръгли отвори, а по-късно изгриват целия лист с изключение на дебилите жилки. Повредените тъкани загиват и миришат неприятно.

Пъстра синапница (*Pieris daplidicae* L.)

Вреди по кръстоцветните култури. Развива две-три поколения. Зимува като какавида. Пеперудите летят през април-май. Предните крила на възрастното насекомо са бели, изпъстрни с черни петна и ивици. Гъсениците се хранят, като нагриват листата, пъпките и шушулките в семепроизводните посеви.

Сем. *Gelechiidae***Доматен миниращ молец (*Tuta absoluta* Meyrick)**

Инвазивен вид който през последните 10 години създава сериозни проблеми при отглеждането на домати. Вреди гъсеницата при домати, картофи, пипер и др. видове и сем. *Solanacea*, в т. ч. и плевели като черно куче грозде и татул. Доматеният миниращ молец не напада краставици, тиквички, магданоз, копър, салата, моркови и др. и те могат да бъдат използвани за сеитбообръщения. В зависимост от температурата развитието на едно поколение на *T. absoluta* продължава от 29 до 38 дни, което позволява на неприятеля много бързо да се намножи. Развива 10-12 поколения годишно. Зимува като яйце, какавида или възрастно в растителните остатъци, в почвата или в други укрития. Гъсеницата на *T. absoluta* минира листата, стъблата и се вгризва в плода, причинявайки значителни загуби от доматиената реколта в оранжерии и на открито. При силно нападение листата изсъхват, изцяло загиват, докато минирането на стъблото причинява деформация на растението. Повредите по плодовете дават възможност за развитие на болести, причиняващи загиването им.

Картофен молец (*Phthorimaea operculella* Zell.)

Опасен неприятел, който напада листата, стъблата и клубените на растенията. Освен по картофите той нанася повреди и по доматиите, патладжана и някои плевелни растения. По клубените на картофите издълбава ходове под епидермиса. Обвивката над повредата изсъхва и хлътва. Гъсениците издълбават и зигзаговидни ходове в клубените с различна дълбочина, изпълнени с екскременти. Картофеният молец у нас развива четири поколения. Зимува на полето и в картофохранилищата като възрастна гъсеница и какавида. Напролет пеперудите имагинират през април. Снасят яйцата си по долната страна на листата и по клубените.

Повреди нанесени от гъсениците на картофен молец (Phthorimaea operculella Zell.)

Гъсениците се вгризват близо до централния нерв и минират листата. Силно нападнатите листа увяхват и изсъхват. Гъсениците напускат така повредените листа и навлизат в стъблото, издълбават ходове насочени надолу.

Сем. *Plutellidae*

Зелев молец (*Plutella maculipennis* Curt.)

Широко разпространен в страната неприятел. Вреди по главестото и цветното зеле, по алабаша, ряпата, репичките и др. кръстоцветни култури. Развива четири до шест поколения годишно. Пеперудите от първото поколение летят към края на април – началото на май. Пеперудата има сиво-кафяви предни крила. При разперени крила достига 14-17 mm, а при събрани се образуват три ромба. Най-вредоносно при нашите условия е второ поколение. Повреди нанасят гъсениците още в разсадна фаза. Те се вгризват под епидермиса и минират листата. При зелевия разсад изгризват вегетационния връх. Възрастните гъсеници повреждат външните и вътрешни листа на зелката и впоследствие главите остават дребни, с неправилна форма.

Сем. *Acrolepiidae*

Луков молец (*Acrolepia assectella* Zell.)**Луков молец (*Acrolepia assectella* Zell.)**

Среца се повсеместно в страната. Напада лук, праз и чесън. Развива две поколения годишно и зимува като пеперуда, по-рядко като какавида в растителните остатъци, под навеси и на други защитени места. Гъсениците правят отвори по листата или по цветоносните стъбла, навлизат в тях и се хранят с паренхимната тъкан, като я изгризват във вид на надлъжни ивици с неправилна форма, без да засягат горния епидермис. По листата на чесъна и прера правят надлъжни ходове под епидермиса. Повредените листа побеляват и изсъхват.

Сем. *Crambidae***Ливадна пеперуда (*Loxostege sticticalis* L.)**

Вреди по пипер, дини, пъпеши, моркови, зеле и др. Рядко се храни по картофите и доматиите. Ливадната пеперуда има три поколения годишно. Зимува като възрастна гъсеница в продълговатото копринено пашкулче в почвата. Гъсениците живеят открито по растенията. Младите гъсеници отначало оплитат листата с тънки копринени нишки и ги скелетират, а след втора възраст ги изяждат напълно, като остават само грубите жилки. Силно повредените растения загиват. След като унищожат листата на растенията в

дадена местност, търсейки храна, гъсениците се придвижват масово в съседни ненападнати площи и могат да изминат значително разстояние.

Оранжевиен (ръждив) молец (*Udea ferrugalis* Hb.)

Среща се у нас в много оранжерии. Вреди по пипера и краставиците, а при полски условия напада и зеле, салата, целина, магданоз, джоджен, лапад и др. Развива се непрекъснато в оранжерии, като за една година има шест и частично седмо поколение, на полето поколенията са четири. След излюпването гъсениците нагриват долния епидермис и изяждат частично или изцяло паренхимата, без да засягат горния епидермис. Гъсениците от селедващите възрасти могат да унищожат цялата петура като оставят само централната жилка и дръжките. Повреждат също и плодовете на пипера и краставиците. Хранят се с перикарпа и семената.

Сем. *Papilionidae*

Полумесеци (*Papilio machaon* L. и *Papilio podalirius* L.).

Гъсеница полумесец

Вредят гъсениците на общо известните красиви пеперуди познати като полумесеци или лястовичи опашки. Често могат да се видят при различни сенникоцветни растения (магданоз, девисил, моркови и

др.). Гъсениците правят нагривания по листата, като често унищожават изцяло листната маса. Срещат се обикновено единични екземпляри, по-рядко се явяват във висока численост. Развиват две поколения годишно. Зимуват като какавиди. Първото поколение пеперуди се появява през април и май, второто поколение лети юли – август.

За да се ограничи нападението от гъсениците на неприятели от разред *Lepidoptera* е необходим мониторинг. Могат да се използват хранителни примамки, светоуловки, феромонови уловки и др. Навременното установяване е предпоставка за ефикасен контрол.

Литература

1. Атанасов Н., М. Витанов, Е. Логинова, Е. Илиева, 2005. Интегрирана защита на оранжерийните култури от болести и неприятели. София, Издателство Виденов&син и ПантаНео, 159.
2. Бахариев Д., Б. Велев, С. Стефанов, Е. Логинова, 1992. Болести, плевели и неприятели по зеленчуковите култури. Земиздат-София, 338.
3. Богацевска Н., Й. Станчева, Хр. Ботева, Ст. Машева, Е. Логинова, В. Харизанова, Х. Самалиев, Д. Христова, Д. Караджова, В. Николова, В. Александров, Т. Тошкова, Д. Грозданова, 2008. Ръководство за интегрирано управление на вредителите при зеленчуковите култури. НСРЗ. Министерство на земеделието и горите. София, 238.
4. Тулешков Кр., 1958. Пеперудите в България. Държавно издателство Наука и изкуство-София, 339.